

OMGEVINGSBERAAD Waddengebied

Ruiterskwartier 121-A
8911 BS Leeuwarden
T: 058 233 90 10

Aan het Bestuurlijk Overleg Waddengebied
T.a.v. de voorzitter, de coördinerend minister van IenW
Ministerie van I&W
Postbus 2090
2500 EX Den Haag
Mail: secretariaatwadden@minienw.nl

Leeuwarden, 8 juni 2026

Kenmerk: 202605608-1

Betreft: Advies OBW betreffend het Bestuurlijk Overleg Waddengebied 15 juni 2026.

Bijlage: OBW-voorzet voor concretisering drie prioriteiten advies De Graeff

CC: de heer Co Verdaas, deltacommisaris

Geachte voorzitter, geachte bestuurders van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied,

Op 21 mei jongstleden heeft het Omgevingsberaad Waddengebied (hierna: OBW) gesproken over de agenda en bijbehorende stukken van het extra Bestuurlijk Overleg Waddengebied (hierna: BOW) van 15 juni aanstaande. Wij hebben het advies van De Graeff geïmplementeerd: *“De adviezen van het OBW winnen aan kracht naar de mate waarin zij selectief, op hoofdlijnen, unaniem en waar mogelijk proactief worden uitgebracht.”* In dit unanieme advies beperken we ons tot de punten Beleidskader Natuur Waddenzee (hierna: Beleidskader) en de opvolging van de adviezen ABDTOP, De Graeff en Decisio.

Daarnaast brengen wij een ongevraagd advies uit over een thema dat in onze ogen op de BOW-agenda zou moeten staan: waterweerbaarheid in relatie tot klimaatverandering. In het advies De Graeff wordt dit als eerste prioriteit benoemd. Directe aanleiding is de tweede herijking van het Nationaal Deltaprogramma en het Nationaal Water Programma. Bij de mededelingen zal ik aandacht vragen voor VAWOZ en de kennis die wij in Esbjerg afgelopen week hebben opgedaan over trilaterale tracés.

Wij vragen op twee punten uw aandacht voor het volgende BOW. Allereerst: om een goed advies te kunnen geven is het randvoorwaardelijk dat we tijdig de juiste en volledige stukken ontvangen. Dat was ook nu niet het geval. Alhoewel wij begrip kunnen hebben voor uitzonderlijke omstandigheden, wordt late of onvolledige aanlevering meer de regel dan de uitzondering. Ten tweede. De Graeff heeft aanbevolen dat *“een goede terugkoppeling over de wijze waarop, dan wel de mate waarin adviezen van het BOW door het OBW worden overgenomen”* van belang is. Wij vragen de coördinerend minister nogmaals aandacht te hebben voor deze expliciete en tijdige terugkoppeling in het BOW-verslag of nadien.

In lijn met de voorstellen van de heer Venema, zal ik een vertegenwoordiger van het Jongerenberaad Waddengebied meenemen naar het BOW om het woord te voeren over hun inbreng. Bij de rondvraag zal ik kort terugkomen op de trilaterale conferentie in Esbjerg, waar helaas geen ministeriële vertegenwoordiging was. Ik hoop dat op de 15^e bekend is wanneer de trilaterale declaratie ondertekend wordt.

Tot slot: de leden van het OBW kijken uit naar de kennismaking met de bewindspersonen op 15 juni, voorafgaand aan het BOW. De punten uit onderstaand advies zullen daarbij ook aan bod komen.

1. Rapporten De Graeff en Decisio

In ons advies 17 maart jl. hebben wij samengevat geadviseerd om de aanbevelingen uit De Graeff en Decisio met ambitie en integraal te onderschrijven, de prioriteiten en financiële opgaven bestuurlijk te concretiseren, de uitvoeringskracht direct te organiseren en de verdere uitwerking van Doelendocument en Uitvoeringsprogramma met voorrang ter hand te nemen. Dit is onverminderd van kracht, dus zullen wij niet herhalen. Wij complimenteren de heer Venema met wat hij heeft uitgewerkt in de voorliggende documenten. Wij roepen u op deze uitwerking te omarmen en in bestuurlijke afspraken vast te leggen en kenbaar te maken. Opvolging mag nu niet blijven hangen in structuren of meer overleg.

Doelbereik niet in zicht en voortgang noodzakelijk

Volgens Decisio is met de huidige governance *“geen zicht op het bereiken van de doelen van de Agenda, het Uitvoeringsprogramma en het Doelendocument”*. De Graeff verwoordt het zo: *“Actie en voortgang zijn noodzakelijk, zowel om de unieke kwaliteit van dit gebied te herstellen, te behouden en waar nodig te versterken, als ook om te voorkomen dat het gebied ‘op slot gaat’ als gevolg van het niet voldoen aan wettelijk gestelde normen.”*

Stafbureau: geëquipeerd en onafhankelijk

Een goed geëquipeerd en onafhankelijk gepositioneerd Stafbureau is volgens De Graeff een must voor de benodigde uitvoeringskracht, de (strategische) agendering in het BOW en *“de gebiedsgerichte aanpak met als doel het bereiken van de twee hoofddoelstellingen voor dit gebied, die al sinds jaar en dag gelden”*. *“De spanning die bestaat tussen deze twee hoofddoelstellingen moet op tafel en overbrugd worden”*, aldus De Graeff. Hier ligt voor de leden van het OBW de urgentie. Wij roepen u op om de 26 maart in het BOW uitgesproken ambitie en urgentie direct na 15 juni te vertalen in de werving en inrichting van het nieuwe Stafbureau, in het hart van de Waddengovernance. Voorkom een hiaat tussen het werk van de heer Venema en de opvolging. Wij adviseren om ook direct de invulling van de financieel expert toe te voegen aan het Stafbureau om de financiële adviezen te operationaliseren.

Doelendocument en nieuwe UP

Het Doelendocument en het nieuwe UP zijn bij uitstek de middelen om doelrealisatie, de gebiedsaanpak en de bestuurlijke vragen dichtbij te brengen. Begin vandaag en kom met de eerste versies in het BOW van december en een 90% versie in maart 2027. De leden van het OBW zijn met de uitwerking van de drie prioriteiten reeds begonnen. Dit vindt u in de bijlage. Wij vragen het BOW om een positief besluit op deze aanzet met de uitspraak dat deze wordt opgenomen in de uitvraag van het nieuwe UP.

Jongerenberaad

Het OBW ondersteunt wijze waarop de heer Venema de positie van het Jongerenberaad invult. Wij merken daarbij op dat het Jongerenberaad autonoom is en los functioneert van het OBW. Het Jongerenberaad bestaat in juni (nog maar) één jaar. Het Nederlandse Jongerenberaad heeft in Esbjerg geleid tot een positieve impuls voor trilaterale participatie van toekomstige generaties. Wij zien het als de verdienste van het Jongerenberaad dat met het voorgestelde BOW-besluit na één pilotjaar het Jongerenberaad al een vaste plek in de governance wordt toegekend.

Versteviging inzet van het OBW

Wij hebben aandacht gevraagd voor passende ondersteuning van de OBW-partners voor adequate advisering, participatie in alle beleidsprocessen en betrokkenheid van de achterbannen. Door de heer Venema is voorgesteld dit te doen in de vorm van een vacatievergoeding. Dit is instemmend besproken in het opdrachtgeversoverleg, met de kanttekening dat de passende vertaling door het OBW zelf wordt vormgegeven. Vanuit mijn rol als voorzitter pak ik de benodigde ondersteuning samen met de leden de komende maanden verder op. Ik wil het voorbehoud maken dat dit tot een overschrijding van het huidige OBW-budget kan leiden. In het BOW van december zal ik van de uitwerking verslag doen.

Wij verzoeken het BOW om bij de bestuurlijke besluitvorming vandaag vast te leggen dat op adviezen van het OBW steeds expliciet en op korte termijn wordt gereageerd, tijdens het BOW of schriftelijk in verslaglegging of separate terugkoppeling achteraf.

2. Beleidskader Natuur Waddenzee

Vooraf

Slechts enkele werkdagen voor het OBW van 21 mei ontvingen wij de concept-stukken voor het Beleidskader. De definitieve stukken inclusief bestuurlijk annotatie worden pas op 8 juni beschikbaar gesteld. Daarom zal ik tijdens het BOW van 15 juni een mondelinge aanvulling geven op basis van de nodige nadere afstemming. Goede advisering en draagvlak voor een dergelijk belangrijk punt, vraagt tijdige aanlevering en voldoende tijd om bouwstenen, scenario's en achterbanraadpleging serieus te doorlopen. In het BOW van 26 maart hebben wij aandacht gevraagd voor adequate bemensing van het project Beleidskader. Wij zien ons genoodzaakt dit te herhalen. Het proces heeft versnelling, capaciteit en bestuurlijk sturing nodig. Spoed, opschaling van capaciteit en een nieuw, helder procesontwerp is nodig. Ik zal de minister van LNV op dit punt om een reactie vragen.

Urgentie

Het OBW heeft in elk uitgebracht advies benadrukt een goed uitgewerkt Beleidskader urgent en van groot belang te vinden. Benadrukt is dat snelheid en zorgvuldigheid niet tegenover elkaar moeten worden gezet. Beide zijn nodig. De natuur van de Waddenzee staat zwaar onder druk en de onzekerheid voor ondernemers, recreanten en bewoners neemt verder toe. De OBW-leden delen de overtuiging dat het Beleidskader een belangrijk instrument is voor de opgaven in de Waddenzee en het Waddengebied en dat voortgang nodig is om duidelijkheid te bieden voor natuur, sectoren en overheden.

OBW-advies 17 maart 2026

Bovenstaand evenwicht heeft in maart geleid tot het volgende OBW-advies: *“Wij adviseren u om in te stemmen met de geformuleerde uitgangspunten in het behandelvoorstel. Wij koppelen daaraan de aandachtspunten en voorwaarden¹ zoals hieronder weergegeven voor het kunnen zetten van de vervolgstappen. Onze instemming betreft ook nadrukkelijk een vertrekpunt voor continue uitwerking. Het Beleidskader stopt immers niet bij besluitvorming over beleidsopgaven, maar vraagt juist daarna om (continue) bestuurlijke verankering, concretisering en uitwerking in overleg met de sectoren in een verduurzamingagenda, implementatie en financiering.”*

Brede teleurstelling

Er leeft onder alle leden van het OBW een brede teleurstelling over de zeer beperkte en beschikbare uitwerking van onze inbreng. De voorwaarden en aandachtspunten die we wilden terug vinden in de stukken voor het BOW van 15 juni, zijn nu onvoldoende (zichtbaar) verwerkt. Belangrijke bouwstenen ontbreken nog. Wij zien nog geen begin van een daadwerkelijk afwegingskader of een vingeroefening van de sociaaleconomische impactanalyse. De stukken zijn onvoldoende adviesrijp. Wij kunnen op basis van de voorliggende stukken tot onze grote spijt geen positief en inhoudelijk advies uitbrengen.

Advies aan het BOW

Het OBW adviseert het BOW en de ministers van IenW en LNV in het bijzonder, om - zonder de benodigde uitwerkingen en antwoorden op de 'roadshow' - nu geen conclusies te trekken c.q. keuzes te maken. Wel adviseren we het BOW een duidelijk procesbesluit te nemen om volop in te zetten op versnelling, capaciteit en aansturing vanuit heldere en gezamenlijke verwachtingen van het eindproduct, een gezamenlijk gevoelde urgentie en bereidheid. In de OBW-brief van 17 maart kunt u onze aandachtspunten integraal terugvinden. In deze brief wil ik enkele punten eruit lichten die voor het gesprek van 15 juni in het BOW van belang zijn.

---

¹ Het OBW heeft in de brief van 17 maart jl. aandachtspunten en voorwaarden geformuleerd betreffende juridische borging, de sociaaleconomische impactanalyse, een duidelijk en transparant afwegingskader, de belangenafweging van Rijksopgaven in het afwegingskader en de interdepartementale afstemming, een continue beleidscyclus en proces, monitoring en adaptief beheer, meer inzet op toezicht en handhaving door het Rijk (van lozingsvergunningen in het bijzonder).

Rijksactiviteiten en interdepartementale afstemming

Het OBW constateert dat in de aangeleverde stukken opnieuw veel nadruk ligt op sectoren en activiteiten buiten het Rijk, terwijl nagenoeg niets vermeld wordt over hoe het Rijk zelf omgaat met het terugdringen van eigen drukfactoren. Het kan in onze ogen niet zo zijn dat milieugebruiksruimte wordt ingenomen door louter (toekomstige) rijksopgaven, terwijl activiteiten van sectoren, bewoners en regionale gebiedsbelangen met de gevolgen van deze drukfactoren worden geconfronteerd.

Het OBW verzoekt daarom steeds om expliciet vast te leggen dat het Beleidskader – onder meer middels het afwegingskader - ook richtinggevend en begrenzend is voor bestaand en toekomstig handelen van het Rijk zelf. Interdepartementale afstemming is toegezegd in de reactie van het Rijk op het OBW-advies over het NPRD. Toenmalig minister Tieman heeft in het BOW van 27 november 2025 uitgesproken dit gesprek in het komend BOW te willen voeren. Dit gesprek staat niet geagendeerd en het gesprek kan op basis van de stukken van het Beleidskader niet gevoerd worden. Wij vragen een toezegging van de bewindspersonen voor een heldere notitie over interdepartementale afstemming in relatie tot de opgaven die voortvloeien uit de Staat van de Waddenzee, de CIA en het afwegingskader.

Terwijl het Beleidskader vertraging oploopt, lopen andere trajecten en besluiten door. Zo bestaat het risico dat ruimteclaims (van bijvoorbeeld Defensie of de energietransitie) worden vastgesteld en vergund voordat het Beleidskader daarop daadwerkelijk richting kan geven. Ook hierom is voortgang en implementatie van het Beleidskader in onze ogen urgent.

Integratie met andere natuur- en waterregelgeving

Het OBW vraagt verder om spoedige en robuuste inhoudelijke integratie van het Beleidskader met het Natuurherstelplan, de Natura 2000-beheerplannen, de KRW-opgaven en andere natuur- en wateropgaven in het Waddengebied. Veel van de genoemde trajecten kennen wettelijke kaders, termijnen en deadlines. Wij maken ons zorgen dat we door de geringe vorderingen op het Beleidskader ‘achter de feiten aanlopen’. Wij vragen bijzondere aandacht voor het Ontwerp-Natuurplan dat uiterlijk 1 september 2026 moet zijn ingediend bij de Europese Commissie. Het tijdsplan van het Natuurplan benadrukt hoe urgent en van groot belang wij een goed uitgewerkt Beleidskader met een compleet afwegingskader vinden. De inhoudelijke integratie moet voor alle betrokkenen zichtbaar worden in de ecologische betekenis, planning, besluitvorming en financiering. Wij vragen aan de minister van LNVN een toezegging voor een verheldering op inhoud en proces in ons OBW van 24 september.

N2000-beheerplannen: proces en communicatie

Het OBW brengt nu geen inhoudelijk advies uit over Natura 2000-beheerplannen. Dat volgt na een inhoudelijke kennisbijeenkomst met RWS en beraadslaging in het najaar. Het OBW vraagt wel bij alle bevoegde gezagen aandacht voor het proces en de communicatie rondom de N2000-beheerplannen door initiatiefnemers RWS en de provincies. Helderheid, context, maatwerk en duidelijkheid over de stappen en besluitvormingsprocessen zijn belangrijk. Wij merken op dat een gebrek aan vertrouwen in het ene proces doorwerkt in het andere. Om de reacties uit achterbannen van de OBW-leden af te doen met ‘koudwatervrees’ of ‘angst voor veranderingen’ doet tekort aan hun inbreng. De leden willen hier opmerken dat bij hen het besef van urgentie gevoeld wordt. Daarom vragen wij u - ook in het belang van de voortgang van het Beleidskader - sturing op tijd en aandacht voor betrokken en empathisch omgevingsmanagement.

Tot slot

Ik wil afsluiten met de opmerking dat het uitblijven van een positief advies in deze fase niet hetzelfde is als een negatief advies over de richting of de urgentie van het benodigde natuurherstel. Ik herhaal dat alle leden van het OBW de urgentie erkennen, maar dat voor een positief advies over het vervolg meer duidelijkheid, verwerking van eerdere adviezen en een concreter vervolgproces nodig zijn. Het OBW spreekt de intentie uit om op basis van een aangescherpte, beter onderbouwde en steviger verankerde versie, alsnog tot een positief gezamenlijk advies te kunnen komen. Om die stappen te bespoedigen bieden de leden aan om de komende maanden proactief een bijdrage te leveren aan de bouwstenen van het Beleidskader en een uitwerking van de stappen erna in het Uitvoeringsprogramma.

3. Waterweerbaarheid

Met de aanbeveling vanuit het rapport De Graeff, dat *anticiperen op de gevolgen van de klimaatverandering voor de Waddenzee en het Waddengebied, inclusief mitigatie, adaptatie en herstel*, de eerste van drie langdurige prioriteiten is voor het behalen van de hoofddoelen van de Agenda, vraagt dit zowel van Rijk én regio een integrale benadering, bespreking en besluitvorming. Waterweerbaarheid raakt net zozeer de andere twee prioriteiten: de kwaliteit van de Waddenzee en het waarborgen van de leefbaarheid van het gebied. Wij benoemen ook dat het BOW 2 oktober 2024 unaniem heeft besloten tot het aansluiten van het Deltaprogramma Waddengebied bij de Waddengovernance, vanwege vereenvoudiging van de governance en de relatie met de Agenda, waaronder de robuustheid van de Waddenzee en de leefbaarheid van het Waddengebied.

Toch staan de waterweerbaarheidsvraagstukken de laatste jaren niet op de BOW-agenda. In de ogen van het OBW moeten deze structureel en integraal gekoppeld nadrukkelijk wel op de BOW-agenda staan: eigenstandig of gekoppeld aan andere opgaven. Het OBW vraagt daarom uw aandacht voor de punten hieronder. Wij vernemen graag van de minister van IenW en de overige betrokken (regionale) bestuurders tijdens of na de vergadering een reactie op de volgende vragen:

- Ondersteunt u de agendering van de watervraagstukken
- Kunt u de analyse en kernboodschap van het OBW hieronder onderschrijven
- Wat is uw reactie op de verzoeken onder de kopjes Deltaprogramma Waddengebied en BOW

Deltacommissaris Co Verdaas was 4 december jongstleden bij ons te gast als spreker. Mede in het licht van het lopende proces rondom de herijking van het Nationaal Deltaprogramma zullen wij dit onderdeel van ons OBW-advies in afschrift naar hem toesturen.

Inleiding

Klimaatverandering (warmer, natter, droger en zeespiegelstijging) en het omgaan met klimaatverandering zullen gevolgen hebben voor de Waddenzee en het Waddengebied en zijn bewoners op korte (ca. 5 jaar), middellange (ca. 25 jaar) en lange (ca. 100 jaar) termijn. Met het Deltaprogramma Waddengebied zijn in de afgelopen jaren strategieën voor waterveiligheid en ruimtelijke adaptatie ontwikkeld, maar de opgave voor het Waddengebied is breder dan dat. Klimaatverandering leidt ook tot langere perioden van droogte, zoutindringing, veranderende afvoerpatronen, temperatuurstijging en een grotere kans op wateroverlast.

Tezamen hebben deze gevolgen voor:

- De natuur door o.a. toename warmte, droogteperioden, extra overstromingen (o.a. nesten) en veranderende zoetwaterafvoer en overgangszones zoet-zout.
- De landbouw en exportpositie door langere droogteperioden, toename verdamping, zoutindringing en het verdelingsvraagstuk zoetwater.
- De visserij als gevolg van veranderende soortensamenstelling door temperatuurstijging en effecten op o.a. op schelpdierbanken en invloed van exoten.
- De havens en industrie o.a. door veranderende sedimentpatronen door zeespiegelstijging en zoetwaterbeschikbaarheid.
- Recreatie en toerisme en leefbaarheid o.a. door effecten op de drinkwatervoorziening.

Onze kernboodschap

Klimaatverandering (en het omgaan daarmee) is voor de Waddenzee en in het Waddengebied niet alleen een veiligheidsvraagstuk, maar juist een integraal vraagstuk omdat het alle partijen en bewoners en ondernemers raakt. Dit vraagstuk moet dan ook integraal beoordeeld, besproken en aangepakt worden. Het OBW adviseert om bij de herijking van het Deltaprogramma het Waddengebied te behandelen als onderdeel van één samenhangend systeem. Net als in de andere regio's grijpen ook hier de gevolgen van klimaatverandering voor waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid, natuurherstel, landbouw, visserij en leefbaarheid direct op elkaar in.

De Waddenzee en het Waddengebied zijn ecologisch en sociaaleconomisch een van de meest kwetsbare gebieden voor klimaatverandering in Nederland, vanwege de grotere kans op overstromingen, de hogere gevoeligheid voor verzilting, en de verantwoordelijkheid voor de Waddenzee als het enige natuurlijke werelderfgoed van Nederland. Tegelijk constateert het OBW dat de besluitvorming over omgaan met klimaatverandering in het Waddengebied op verschillende tafels ligt en het gesprek daarom niet integraal en niet met voldoende urgentie met de partijen in het Waddengebied gevoerd wordt.

Deltaprogramma Waddengebied

Aan de Stuurgroep Deltaprogramma Waddengebied en de Zoetwaterregio in het bijzonder, vragen wij

- De herijking van het Deltaprogramma voor het Waddengebied niet alleen als een waterveiligheidsvraagstuk te benaderen, maar als een integraal Waddengebied-vraagstuk.
- In samenhang de regionale en landelijke strategieën vanuit het Deltaprogramma Waddengebied, het Deltaprogramma Zoetwater en Deltaprogramma IJsselmeergebied te schetsen en integraal te beoordelen voor het gehele Waddengebied.
- Het zoetwatervraagstuk integraal te bezien en te beoordelen voor de natuur, de landbouw, de visserij, de havens, recreatie en toerisme, en drinkwatervoorziening.
- De intensiveringen uit het Deltaprogramma Waddengebied, incl. de zoetwateropgave, nadrukkelijk te koppelen aan het proces van de Routekaart Kust en Klimaat in wording, de kennisagenda's van de Waddenacademie, het zoetwaterbeheer Waddeneilanden en lokale oplossingsrichtingen (bijvoorbeeld Lauwersmeer en Schiermonnikoog).
- De bestuurlijke besluitvorming in het kader van de Waddengovernance en het Deltaprogramma Waddengebied te koppelen.

Bestuurlijk Overleg Waddengebied

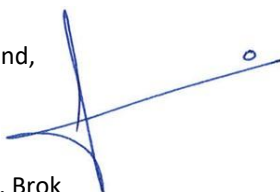
Aan het Bestuurlijk Overleg Waddengebied vragen wij

- Te voorkomen dat besluitvorming over zoetwaterverdeling, waterveiligheid, ruimtelijke adaptatie en natuurherstel in het Waddengebied op afzonderlijke tafels besproken wordt, zonder integrale afweging onderling en richting de sectoren, bewoners en gebruikers in het Waddengebied.
- Een integrale bestuurlijke duiding van deze samenhang, inclusief de belangrijkste keuzes, afhankelijkheden en hiaten voor het Waddengebied. Daarbij moet steeds de vraag leidend zijn: wat betekenen internationale en nationale water- en klimaatkeuzes voor het Waddengebied als geheel.
- Te borgen dat de langdurige prioriteit 'Anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering' uit De Graeff/De Rie wordt verbonden met de herijking van het Deltaprogramma Wadden en de lokale initiatieven.

4. Afsluitend

Namens het OBW wil ik u bedanken voor de gelegenheid om namens de leden van Visserij, Landbouw, Wetenschap, Havens, Natuur en Recreatie en Toerisme advies uit te brengen. Ik vertrouw erop dat u in de voorbereiding en tijdens het BOW de adviezen en vragen van het OBW meeneemt. Wij hopen dat onze adviezen en verzoeken op uw instemming kunnen rekenen. Indien dit anders is, hoor ik uw overwegingen graag tijdens het BOW-overleg.

Hoogachtend,

Drs. A.A.M. Brok
Voorzitter Omgevingsberaad Waddengebied

Bijlage: Langjarige prioriteiten en bijbehorende deelprogramma's vanuit het OBW

Het OBW ondersteunt de langjarige prioriteiten die continue aandacht vragen, zowel op bestuurlijk niveau als in de uitvoering. Wij zien het UP2027 – 2032 als *het* gezamenlijke uitvoeringsprogramma waar stakeholders in het Waddengebied, mits voldoende geëquipeerd en gefaciliteerd, een actieve bijdrage aan willen en kunnen leveren om gezamenlijk tot oplossingen te komen. Vanuit het OBW zien we, gekoppeld aan de langjarige prioriteiten, de volgende programmalijnen/ deelprogramma's voor ons.

1. Het anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering voor de Waddenzee en het Waddengebied

Dit omvat zowel mitigatie (daar waar relevant) als adaptatie.

Adaptatie in het Waddengebied:

- Het waarborgen van de waterveiligheid, gekoppeld aan natuurbehoud en -herstel, ruimtelijke kwaliteit, economische ontwikkeling en leefbaarheid langs de kust, binnen een brede kustzonebenadering en met een innovatieve aanpak van nature-based solutions (**deelprogramma Routekaart kust**)
- Het omgaan met en tegengaan van verzilting en de toenemende druk op de zoetwaterbeschikbaarheid voor bewoners, landbouw, natuur en industrie (**deelprogramma Zoetwater**)
- Het omgaan met zeespiegelstijging en opwarming en de effecten op morfologische en ecologische processen in de Waddenzee en Noordzeekustzone (**deelprogramma Kennis morfologische en ecologische effecten klimaatverandering**)

Deze deelprogramma's zijn nauw verbonden en vragen om een nauwe ambtelijke en bestuurlijke samenwerking en afstemming met het Deltaprogramma en het bestuurlijke platform Zoetwater.

Mitigatie in het Waddengebied

Naast het anticiperen op klimaatverandering hebben mitigerende maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan forse invloed op de kwetsbare natuur, landschap en beleving van het Waddengebied door bewoners en bezoekers. Denk aan de aanlanding van windenergie, maar ook aan initiatieven om scheepvaart en faciliteiten aan de wal energieneutraal te maken.

- Het begeleiden van de energietransitie in het licht van de kwetsbare natuur, landschappelijke kwaliteiten en leefbaarheid van het Waddengebied (**Deelprogramma begeleiding energietransitie**)

2. Versterken van de natuurkwaliteit van de Waddenzee

De stakeholders in het OBW zijn zich bewust van het de kwetsbare natuur van het Werelderfgoed Waddenzee. De Staat van de Waddenzee (2025) laat duidelijk de noodzaak en urgentie tot handelen zien. De staat van de natuur in de Waddenzee is onvoldoende: vanuit het perspectief van de natuur zelf, vanuit (inter)nationale verplichtingen, maar, maar ook vanuit het perspectief van een duurzame Waddeneconomie waarbij binnen een robuuste natuur ook ruimte is voor medegebruik. Doen we niets dan lopen we vast (juridisch) en krijgt de natuur geen ruimte voor het benodigde herstel. In het verlengde van de Staat van de Waddenzee (2025) en de bijbehorende Cumulatieve Impact Analyse (CIA, 2025), zien we de volgende programmalijnen voor ons:

- Het scheppen van heldere kaders voor beoordeling van activiteiten van overheid en sectoren, incl. het doorontwikkelen van de CIA als instrument voor beoordeling cumulatieve effecten (**Deelprogramma natuur en medegebruik in balans, Natuurherstelplan NHV**)
- Het verder uitwerken van de verduurzamingsagenda waarlangs sectoren/gebruikers werken aan verdere verduurzaming en begeleiding van het gebruik (**Deelprogramma verduurzaming gebruik**);

- Het blijven investeren in natuurherstel, incl. de koppeling met het PAGW en herstelmaatregelen i.h.k.v. de natuurherstelverordening, het N2000 beheerplan, KRW, IKW, Waddenfonds/Waddenfaciliteit (**Deelprogramma herstel natuur**);
- Het blijven samenwerken en versterken van het Werelderfgoedwaardig beheer (**Beheeragenda Beheerautoriteit**).

3. Leefbaarheid en de rol van recreatie en toerisme als drager

Het waarborgen en bevorderen van de leefbaarheid van het Waddengebied gebied voor bewoners en bedrijven is een kernopgave en vraagt blijvende prioriteit. Leefbaarheid vraagt om een integrale aanpak waarin wonen, werken, bereikbaarheid en voorzieningen voor inwoners worden verbonden met een duurzame regionale economie en het borgen van de kwaliteit van de natuur en landschap in het Waddengebied. Toerisme en recreatie vragen in dit verband om specifieke aandacht en strategie. De sector is sterk in ontwikkeling en is een belangrijke drager voor werkgelegenheid (zeker op de eilanden), leefbaarheid (voorzieningen en perspectief jongeren), aanjager maatschappelijke transities (nieuwe verdienmodellen, korte keten) en partner in natuur en erfgoed. Waarbij natuur en landschap centraal staan, zien we een ontwikkeling van recreatie en toerisme die duurzaam is, bewust en passend is bij het gebied, en waar kwaliteit boven kwantiteit gaat met lokale verankering van opbrengsten (**Deelprogramma waardevol bezoek**). Daarbinnen zien we een aantal programmalijnen:

- Het ontwikkelen van waardevol en duurzaam aanbod (verduurzaming en kwaliteitssprong van accommodaties en mobiliteit, verbinden fiets-, wandel, OV-netwerken, aanbod natuur- en cultuurbeleving)
- Bijdragen aan natuurherstel (regeneratief toerisme, educatie en ambassadeurschap, monitoring en spreiding van bezoekersstromen, (terug)investeren van toeristische opbrengsten, dark-sky)
- Ondersteunen van transities in het Waddengebied (korte ketens / lokaal voedselnetwerk, agrotourisme, begeleiding visserijgemeenschappen, elektrisch vervoer/laadinfra)
- Behoud en benutting erfgoed en identiteit (herbestemming erfgoedlocaties, ontwikkeling culturele routes, versterken streekidentiteit, betrekken bewoners)
- Ingebed in de regio (betrekken bewoners, arbeidsmarktprogramma's gericht op jongeren, ondersteuning van lokale ondernemerschap)

Naar een slagvaardige uitvoering

Voor de uitvoering en de realisatie van de doelen heeft het OBW, in het verlengde van de aanbevelingen van De Graeff en Decisio, aangedrongen op het versterken van de uitvoeringskracht. Daarbij zien we een aantal voorwaarden:

- Koppeling van (inhoudelijke) programmalijnen van het UP 2027-2032 aan de (financiële) programmering zoals die plaatsvindt in het kader van het IKW, het Waddenfonds, het PAGW en mogelijk de Waddenfaciliteit. Wij vragen aan het BOW om z.s.m. een financiële specialist aan te stellen (als onderdeel van de Waddenfaciliteit) die parallel aan de totstandkoming van het UP de beschikbare middelen in beeld brengt en aanjaagt, zodat 'programmeren en rekenen' gelijk opgaan.
- Voldoende 'ontwikkelkracht' binnen de Waddenfaciliteit (in competentie en procesbudget). Programma's en projecten ontstaan niet vanzelf. Daar is ontwikkelkracht, kennis, doorzetting en ervaring met projectontwikkeling voor nodig. In capaciteit binnen de Waddenfaciliteit, maar ook in de vorm van voldoende procesbudget om programma's en projecten in de verkenning- en ontwikkelingsfase verder uit te werken. Stakeholders binnen het OBW willen hiervoor hun inzet leveren, maar kunnen dit niet alleen.